

ВЫДАТНЫ БЕЛАРУСКІ ПАЭТ ЭПОХІ АДРАДЖЭННЯ

В. ДЫШЫНЕВІЧ,

галоўны бібліяграф аддзела рэдкіх кніг Дзяржаўнай
бібліятэкі БССР імя У. І. Леніна

Сёлета споўнілася 500 год з дня нараджэння славутага паэта-лацініста Міколы Гусоўскага — аўтара вядомай паэмы «Песня пра зубра». Дата гэта адзначаецца не толькі на радзіме паэта, але і па календару міжнароднай арганізацыі ЮНЕСКА. Прагрэсіўнае чалавечтва шануе памяць выдатнага дзеяча славянскай культуры, гуманіста і патрыёта.

Чатыры з палавінай стагоддзі

Войны! Злачынная справа — вайна выклікае
Гнеў мой і слёзы і боль.

Ярка і самабытная, гэта ліра-эпічная паэма напоўнена прыгажосцю, сілай і мужнасцю, у ёй шмат дынамікі і экспрэсіі. Глыбокае веданне жыцця і гісторыі свайго народа спалучаецца тут з высокай мастацкасцю, абагульненнем, глыбінёй падтэксту. Па-сапраўднаму народная, яна надзвычай вобразна і эмацыянальна адлюстравала светапогляд беларускага народа, яго жаданні і павер'і, асабліва-ці быту, надзеі.

Гонар, сумленне зямных уладарцаў, здаецца,
Спяць беспрабудна. Усе іх учынкi і справы
Людзям на гора, дзяржаве — на шкоду і страту.
Болей за ўсё непакоіць іх сверб панавання:
Востраць мячы пастаянна сусед на суседа —
Ты або я запаную, дваім жа нам песна.

аддзяляюць нас ад тых даён, калі была створана цудоўная паэма Міколы Гусоўскага «Песня пра зубра» (Carmen de statura, feritate ac venatione bisontis). Яна напісана ў Рыме, на лацінскай мове, выдадзена ў Кракаве ў 1523 годзе і ўся, да апошняй старонкі, прасякнута любоўю і смуткам аб родным беларускім краі, аб яго лясах, болям аб пакутах народа, гарачым пратэстам супраць вайны:

Мікола Гусоўскі з вялікім рэалізмам і выключным майстэрствам стварыў карціны тагачаснага жыцця. Паэт цешыцца прыгажосцю і магутнасцю ляснага асілка — зубра, а твор гучыць як цудоўны гімн нашай прыродзе. Але часоўнае ў ім не паляванне і нават не прыгажосць зямлі, а трывога за лёс радзімы, яе векавая барацьба супраць пашэсцяў татар, туркаў, крыжакоў, гнеў супраць феадальных міжусобіц:

Братазабойствы, грызня, міжусобныя войны —
Іх занятак фізічны і свет іх духоўны.
Б'юцца князі-ваяводы, а стогнуць народы.
Воіны ж гінучы і тых і другіх у сутычках.

Аўтар жыве жыццём свайго народа, думае на мове Францыска Скарыны. Яго паэма арыгінальная думкамі, пачуццямі. У яе лацінскім тэксце жыве водар мовы жыхароў беларускай пушчы. Паэт дасканала валодаў класічным лацінскім вершам, яго ўрачыстасцю і ўмела выкарыстоўваў «золата высакарод-

най латыні», застаючыся верным свайму народу, яго культуры і мове. Першым у новалацінскай паэзіі Гусоўскі так шчыра і рэалістычна адлюстравваў жыццё народа і стварыў паэму, якая вылучаецца патрыятызмам, глыбокай дэмакратычнасцю, веданнем гісторыі і смелым бунтам супраць феадальнага прыгнёту:

Што ім той смерд—наша гора і нашы пакуты?
Ім бы свайго дамагчыся, а ты хоць заліся
У горкіх слязах. За мурамі рыданняў не чутна —
Значыць, гандлюй і крывёю і лёсам падданых.
(«Польмя», 1969, № 6.)

У роздумах паэта адлюстраваліся яго палітычныя і сацыяльныя пазіцыі, філасофскія і эстэтычныя погляды, адносіны да сусветнай культуры і нацыянальных традыцый, яго боль і радасць.

Чаму ж нацыянальная пагучанню паэма напісана на лацінскай мове?

У часы Міколы Гусоўскага латынь была міжнароднай агульнаеўрапейскай мовай навукі і літаратуры, таму на гэтай мове і расказаў паэт аб прыгажосці і багаццях краю, аб яго цяжкім лёсе і гераізме народа, які стаў на абарону Радзімы і ўсяго Захаду ад татара-турэцкіх нашэсцяў. Мэта паэмы — дапамагчы свайму народу аб'яднаць заходнія краіны ў імя перамогі міру.

Час не захаваў дакументаў і расказаў аб жыцці Гусоўскага. Уся яго складаная біяграфія і цяжкі лёс — у яго творах і перш за ўсё ў паэме «Песня пра зубра». Радкі яе сведчаць, што паэт, нягледзячы на добрае веданне літаратуры, гісторыі і культуры свайго часу, не належыў да эліты, але ён і не селянін. Яму чужы саслоўны гонар,

а жыццё і лёс простага народа — вельмі блізкія. Цяпер даследчыкі лічаць, што Гусоўскі — сын лесніка-паляўнічага і дзяцінства пражыў у беларускай пушчы, а пасля быў сярод вучоных і паэтаў ля вядомага мецэната і прагрэсіўнага дзеяча свайго часу полацкага епіскапа і дыпламата Эразма Вітэліуса. Эразм быў не толькі апекуном, але і сябрам паэта, а то і яго аднадумцам, хаця Гусоўскі ў сваім дэмакратызме і антыфеадалізме ішоў значна далей. Прагрэсіўная палітыка Вітэліуса сустракала шматлікія перашкоды, сам ён не быў дваранінам, а таму ўзвышэнне і актыўная палітычная дзейнасць яго выклікалі зайздрасць і паклёны прыдворных польскага караля Сігізмунда I, паслом якога ён з'яўляўся. Рэштку сваіх дзён Э. Вітэліус правёў як выгнаннік, далёка ад радзімы. Цесна звязаны з ім лёс Гусоўскага быў таксама нялёгкім.

У 1518 г. Вітэліус прыехаў у Рым як пасол, у яго свеце быў і М. Гусоўскі. Мэтай місіі было схіліць папу Льва X і еўрапейскія дзяржавы да саюзу супраць Турцыі і Крымскага ханства,

аказаць дапамогу Польшчы і землям Вялікага княства Літоўскага ў барацьбе з захопнікамі. Заўзяты аматар палявання, папа ў адной з гутарак з паслом зацікавіўся беларускім зубрам, надзвычай рызыкаўным і небяспечным паліваннем на яго. Пасол паабяцаў даставіць у Рым чучала гэтага звера і даручыў Гусоўскаму апісаць прыгажосць і магутнасць зубра.

Даручэнне было пачэсным, бо папа Леў X быў з роду мецэнатаў Медычы і добра разбіраўся ў паэзіі. Гусоўскі выкарыстаў магчымасць, каб расказаць Захаду, яго вучоным, паэтам і палітыкам пра сваю радзіму і лёс яе народа. Час захаваў некалькі твораў паэта, але «Песня пра зубра» — гэта вяршыня яго творчасці, песня сэрца і ў той жа час — адна з вяршынь рэнесанснай культуры свайго часу. Паэма перажыла вякі, і не выпадкова яе называюць жамчужнай еўрапейскай гуманістычнай паэзіі XIV ст., а аўтара — выдатнай фігурай у рэнесанснай літаратуры славянскіх народаў.

Сярод твораў Гусоўскага, якія захаваліся, вялікае ўражанне пакідаюць таксама трагедычныя вершы, створаныя ў Рыме ў 1521—1522 гг. у час страшэннага мору, сведкай якога быў сам паэт. Некалькі месяцаў касіла хвароба бездапаможных людзей, зачыненых за магутнымі варэтамі вечнага горада. З вялікай эмацыянальнай сілай намалюваў паэт карціны горада, які застыў у страшным жаху, адраджэння лязгаскіх ахвяр чорнаму быку і змрочных пакаліных шэсцяў. У радках вершаў пераплецены сумненне ў справядлівасці пакут і вера ў міласэрнасць бога, мальба аб выправанні і гнеў супраць выключнага эгаізму багачоў, якія кінулі народ у бядзе, рэлігійныя пачуцці хрысціянства і сацыяльны

пратэст чалавека эпохі Адраджэння. Былі створаны і вершы, прысвечаныя сябрам, апекуну. Ва ўсхваляваных радках гучаць высакароднасць паэта, нязломнасць яго духу і цяжкая матэрыяльная залежнасць.

Пазнейшыя, кракаўскія, вершы захоўваюць тую ж любоў да радзімы, да народа. Хаця ў іх ужо адчуваецца бездапаможнасць цяжка хворага чалавека, але ў той жа час жыве і яго ўнутраная сіла. Яркімі творамі з'яўляюцца невялікія паэмы «Перамога над туркамі» і «Жыццё і дзеянні св. П'яцынта». У першай з вялікай сілай адлюстраваны гераізм народа ў барацьбе супраць страшнага і бязлітаснага ворага, пратэст супраць пакут. Аўтар паказвае сапраўдную мужнасць і любоў народа да радзімы і абьякаваць князёў да лёсу краіны. Вобразная і непасрэдная, гэта паэма добра перадае псіхалогію сялян, глыбіню народнага гора. У другой паэме нас прыцягваюць гуманістычныя матывы служэння грамадскаму абавязку, яе гістарычныя і палемічныя радкі, асабісты смутак хворага паэта, яго туга аб родным краі і цудоўны рэнесансны гімн прыгажосці зямлі, велічы і гармоніі сусвету. У паэмах і вершах Гусоўскага паранейшаму гучаць дэмакратызм і вялікі патрыятызм паэта, яго любоў да народа, свайй зямлі.

У наш час споўнілася жаданне паэта: «Я пакідаю напісанае мною народу для ацэнкі». Яго «Песня пра зубра» загучала на роднай беларускай мове, на літоўскай, рускай, польскай. Вучоныя ж даўно ведалі і цанілі гэты твор, асабліва сталі вывучаць яго ў XIX ст. і ў нашы дні. Мікола Гусоўскі і Францыск Скарына жылі ў адзін час, імёны іх стаяць побач. Сапраўднымі гуманістамі і патрыётамі, яны рабілі адну высакародную спра-

ву — дбалі пра ўзвышэнне і праслаўленне свайго народа. На які засталіся людзям пудоўныя кнігі, надрукаваныя Скарынай для «простага люду паспалітага». Цэламу свету расказаў пра сваю радзіму і лёс народа Мікола Гусоўскі. Абадва яны былі прадстаўнікамі дэмакратычных слаў беларускага народа і творцамі рэнесанснай культуры Беларусі, абадва выхоўваліся на перадавых еўрапейскіх дасягненнях і захавалі глыбокую вернасць свайму народу, яго шматвяковай культуры.

Да юбілею слаўтай паэмы «Песня пра зубра» Дзяржаўная бібліятэка імя Леніна ў дадатку да бюлетэня «Новыя кнігі БССР» (1980, № 4) выдала папулярную брашуру «Выдатны беларускі паэт эпохі Адраджэння Мікалай Гусоўскі». У ёй ёсць шырокі агляд жыцця і творчасці паэта, гісторыя перакладу яго твораў і надбраязныя бібліяграфічныя каментарыі. Настаўнік знойдзе тут матэрыял для гутаркі, літаратурнага вечара. Называецца звыш 300 прац аб творчасці Гусоўскага. Да матэрыялаў, што названы ў бібліяграфічным аглядзе, цяпер неабходна дадаць новыя артыкулы, якія з'явіліся ў друку за апошні час.

Апрача асобнага выдання, пераклады «Песні пра зубра» былі апублікаваны ў часопісах «Неман» (1969, № 7, на рускай мове), «Польмя» (1969, № 6). Выдавецтва «Мастацкая літаратура» падрыхтавала да юбілею ілюстраваны выданні паэмы на лацінскай, беларускай і рускай мовах з навуковымі каментарыямі, а таксама сувенірнае мініяцюрнае выданне. Пераклады іншых твораў М. Гусоўскага ёсць у зборніках: «Беларуская літаратура і літаратуразнаўства» (Гомель. дзярж. ун-т, Мн., 1975, вып. 3, с. 177—183; 1974, вып. 2, с. 159—183); «Вопросы филологии» (Минск. пед. ин-т иностр.

яз. Мн., 1973, вып. 3, с. 198—206).

Сярод больш даступных артыкулаў пра М. Гусоўскага і яго паэму раім настаўнікам наступныя:

Азгур З. Мирская слава прокатилась.—Советская Белоруссия, 1980, 14—15 июня.

Бярозкін Р. Роздум над «Песняй пра зубра». — У кн.: Бярозкін Р. Постаці. Артыкулы пра паэтаў. Мн., 1971; с. 3—20.

Дорошкевич В. «Я оставляю народу». — Лит. газета, 1980, 6 авг.

Дорошкевич В. И. Как открывали Белоруссию.—Неман, 1976, № 10, с. 182—184.

Дорошкевич В. И. Ф. Скорина и Н. Гусовский.—Неман, 1979, № 3, с. 166—173.

Калеснік У. Вяртанне зор.— У кн.: Калеснік У. Зорны спеў, Літ. партрэты, нарысы, артыкулы. Мн., 1975, с. 86—124; таксама Польмя, 1971, № 7, с. 196—212.

Колесник В. Возвращение блуждающей звезды.—Дружба народов, 1972, № 5, с. 256—266.

Ларчанка М. Песня на прадвесні.— У кн.: Ларчанка М. Жывая спадчына. Мн., 1977, с. 9—27.

Парэцкі Я. Напісанае застаецца.—Літ. і мастацтва, 1973, 3 жн.

Порецкий Я. ...Родной речи отеческий звук. Язык и мастерство Н. Гусовского.—Неман, 1979, № 2, с. 166—170.

Порецкий Я., Пренская Ю. Песнь о зубре.—Неман, 1968, № 7, с. 47—50.

Семежон Я. Николай Гусовский — славянский поэт эпохи Возрождения.—Новости ЮНЕСКО, 1980, № 8, с. 14—21.

Семежон Я. Першая песня пра нас.—Польмя, 1979, № 6, с. 99—103.

Семежон Я. Scripta manent.— У кн.: Гусоўскі М. Песня пра зубра. Мн., 1973, с. 82—95.